

Ντεκάρτ: Κανόνες

René Descartes: *Κανόνες για τον κατευθυσμό της γνωστικής δύναμης*. Πρόλογος – εισαγωγή – μετάφραση: Θ. Πενολίδης. Αθήνα: Κράτερος 2011, 236 σ., 20 €.

Κρίνει ο Βαγγέλης Βανταράκης (Υπ. Δρ Φιλοσοφίας)

vagvada@yahoo.gr

Ένας από τους λόγους για τους οποίους έγινε διάσημος ο Ντεκάρτ είναι η μέθοδός του. Το παράδοξο είναι ότι αυτήν τη μέθοδο, για την οποία έγινε διάσημος, δεν την κοινοποίησε ποτέ. Πράγματι, στο γνωστότερο μεθοδολογικό κείμενό του, τον *Λόγο περί της μεθόδου* (1637), περιορίζεται στη διατύπωση τεσσάρων πολύ γενικών και όχι ιδιαίτερα πρωτότυπων οδηγιών, χωρίς μάλιστα να εξηγεί το περιεχόμενο και τον τρόπο εφαρμογής τους – γεγονός που προκάλεσε την αυστηρή επιτίμηση του Γκασσαντί [1]. Ο ίδιος ο Ντεκάρτ ομολογεί ότι σε αυτό το έργο δεν αποκαλύπτει παρά «ένα μέρος» της μεθόδου του [2], ότι δεν την διδάσκει αληθινά αλλά επιχειρεί να δώσει τεκμήριά της στα τρία επισυναπτόμενα *Δοκίμια* [3], και ότι μικρά μόνο τμήματα των *Δοκιμίων* είναι γραμμένα σύμφωνα με τις επιταγές της [4]. Έτσι ο ενδιαφερόμενος καλείτο να ανασυγκροτήσει την καρτεσιανή μέθοδο και να διδαχθεί την εφαρμογή της χωρίς ουσιαστική βοήθεια εκ μέρους του φιλοσόφου.

Το 1701, 51 χρόνια μετά τον θάνατο του Ντεκάρτ, εκδόθηκαν στο Άμστερνταμ τα *Μεταθανάτια εργίδια* (*Opuscula posthuma, physica et mathematica*). Ανάμεσα στα κείμενα αυτής της έκδοσης ήταν και οι *Κανόνες*, ένα πρωτόλειο έργο που συμπληρώνει και φωτίζει σημαντικά την εικόνα που έχουμε για την καρτεσιανή μεθοδολογία. Σύμφωνα με τους μελετητές της καρτεσιανής σκέψης, ο γάλλος φιλόσοφος δούλεψε το συγκεκριμένο κείμενο σε δύο φάσεις: η πρώτη το 1619-20 και η δεύτερη το 1626-28. Ωστόσο δεν το ολοκλήρωσε ποτέ. Από τους 36 κανόνες που είχε προγραμματίσει δεν επεξεργάστηκε παρά 21, εκ των οποίων οι τρεις τελευταίοι φέρουν μόνο τις επικεφαλίδες. Έτσι το έργο, όπως έφτασε ως εμάς, εμφανίζει πολλές ασάφειες, ανακολουθίες, επαναλήψεις και αναθεωρήσεις που μαρτυρούν τους δισταγμούς, τις μεταστροφές και τις αμφιταλαντεύσεις του συγγραφέα. Δεν πρόκειται για την κατασταλαγμένη σκέψη ενός ώριμου φιλοσόφου αλλά για την καταγραφή ενός εν εξελίξει στοχασμού που αναδιαμορφώνεται συνεχώς μέσα από τα αδιέξοδα που συναντά και τις ανακαλύψεις που κάνει. Αποτελεί, ωστόσο, ένα πολύτιμο τεκμήριο για όποιον επιθυμεί να μελετήσει τη γέννηση και το περιεχόμενο της μεθοδολογίας ενός φιλοσόφου που διακήρυξε ότι η μέθοδος είναι τόσο αναγκαία για την εύρεση της αλήθειας, ώστε θα ήταν προτιμότερο

να μη διανοηθούμε ποτέ να αναζητήσουμε την αλήθεια κανενός πράγματος παρά να το κάνουμε χωρίς μέθοδο (σ. 55).

Οι *Κανόνες* εντάσσονται στο πλαίσιο των προσπαθειών της πρώιμης νεότερης εποχής για την ανακάλυψη νέων και πιο αξιόπιστων επιστημονικών μεθόδων. Μέχρι τότε, η κυρίαρχη μέθοδος ήταν η αριστοτελική-σχολαστική Λογική που καταγγέλθηκε από τους νεωτεριστές φιλοσόφους ως στριφνή, κενόσπουδη, φενακιστική και άγονη, κατάλληλη μόνο για τη διύλιση εννοιών και όχι για την ανακάλυψη καινούργιων πραγμάτων. Σε αυτό το πνεύμα, ο Ντεκάρτ την αποδοκιμάζει ως μια «παιδαριώδη» [5] τέχνη που κάνει περισσότερο κακό παρά καλό, υποθάλλει άχρηστες διχογνωμίες αντί να παράγει στέρεη γνώση, πολλαπλασιάζει τα λόγια αντί να καλλιεργεί τον Λόγο και διαφθείρει αντί να βελτιώνει την κριτική ικανότητα. Ο στόχος του είναι μια καινούργια μέθοδος για την κατάκτηση της μέγιστης δυνατής βεβαιότητας σε όλο το φάσμα των επιστημών. Προς τούτο εμπνέεται από την πιο έγκυρη και αξιόπιστη επιστήμη, τα μαθηματικά, πεπεισμένος ότι ο δρόμος που οδήγησε τους μαθηματικούς σε στέρεες και αδιαμφισβήτητες γνώσεις μπορεί να μας παράσχει εγκυρότητα σε όλο το εύρος της ανθρωπίνης γνώσης. Υπόσχεται λοιπόν μια μέθοδο που θα περιλαμβάνει εύκολους και βέβαιους κανόνες, θα κατατείνει, μέσω της επακριβούς τήρησης αυτών των κανόνων, στον διαχωρισμό του αληθούς από το ψευδές, θα μας γλυτώνει από μάταιο κόπο, οδηγώντας ευκολότερα και γρηγορότερα στον επιδιωκόμενο στόχο, θα αυξάνει τη γνώση, υποβοηθώντας την ανακάλυψη καινούργιων πραγμάτων, και θα βοηθά την προσέγγιση όλων των αντικειμένων για τα οποία είναι ικανό το ανθρώπινο πνεύμα (σ. 55).

Η καρτεσιανή μέθοδος στηρίζεται σε δύο κύριες ενέργειες ή διεργασίες του νου: την *ενόραση* ή –όπως αποδίδει τον όρο ο Θ. Πενολίδης– την *εποπτεία* (intuitus) και τη λογική *παραγωγή* (deductio). Η πρώτη δηλώνει μια απλή και εύκολη νοητική σύλληψη που γεννιέται αβίαστα στο ανθρώπινο πνεύμα και δεν αφήνει καμιά αμφιβολία για την αλήθεια του αντικειμένου της (σ. 49-51). Όταν το πνεύμα εποπτεύει, είναι ή πρέπει να είναι καθαρό, δηλαδή ελεύθερο από προκαταλήψεις και πλάνες (κυρίως αυτές που πηγάζουν από τις αισθήσεις και τη φαντασία), και προσεκτικό, δηλαδή απρόσβλητο από βιαστικές ή πρόχειρες αποφάνσεις. Με αυτόν τον τρόπο συλλαμβάνουμε εύκολα, γρήγορα, *με μια ματιά*, την αλήθεια ή το ψεύδος μιας απλής πρότασης ή ενός στοιχειώδους συλλογισμού. Παραδείγματος χάριν, οι προτάσεις «εγώ υπάρχω» ή «το τρίγωνο αποτελείται από τρεις γραμμές» είναι τόσο απλές ώστε δεν χρειάζεται να τις σκεφτούμε πολύ ή να τις αναλύσουμε περαιτέρω. Τις συλλαμβάνουμε με τόσο εύκολο, διακριτό και απλό τρόπο, ώστε δεν είναι δυνατόν να μένει κανένα περιθώριο αβεβαιότητας ή αμφιβολίας για την αλήθεια τους. Εδώ το φως του Λόγου καταυγάζει τις πρώτες αρχές και τους προφανείς συλλογισμούς με τη μέγιστη αμεσότητα και διαύγεια. Για να προχωρήσουμε όμως στην εξαγωγή πιο σύνθετων αληθειών, απαιτείται η δεύτερη γνωστική διεργασία, η *παραγωγή*. Με τον όρο αυτόν εννοούμε την καθαρή και αναγκαία συναγωγή ενός πράγματος από ένα άλλο το οποίο γνωρίζουμε με βεβαιότητα (σ. 51-3). Ενώ η εποπτεία είναι μια ακαριαία φώτιση που εγγυάται τη στερεότητα της αφετηρίας, η λογική παραγωγή είναι μια αδιάσπαστη κίνηση χάρη στην οποία προστίθενται νέοι

κρίκοι στην αλυσίδα της γνώσης. Έτσι, ξεκινώντας από πασιφανείς αρχές και επιτελώντας αναγκαίες παραγωγές, μπορούμε να προχωρήσουμε από το απλό προς το σύνθετο με μικρά και σταθερά βήματα, ωστόσο γνωρίζουμε με τη μέγιστη δυνατή βεβαιότητα όλα όσα μπορούν να γίνουν γνωστά από την ανθρώπινη διάνοια.

Οι *Κανόνες* μεταφράστηκαν για πρώτη φορά στα ελληνικά από τον Γεώργιο Δαρδιώτη το 1974 [6]. Η νέα μετάφραση του Θεόδωρου Πενολίδη αντιμετωπίζει με επάρκεια τις πολλές και μεγάλες νοηματικές και συντακτικές δυσκολίες του κειμένου. Η έκδοση είναι προσεγμένη και άρτια, περιλαμβάνοντας το πρωτότυπο λατινικό κείμενο και πίνακες όρων. Εδώ θα ήθελα μόνο να θίξω μερικά κεντρικά ζητήματα ορολογίας. Πρώτα-πρώτα, στην καρτεσιανή φιλοσοφία η *σκέψη* γενικά διακρίνεται από τη *νόηση*, γι' αυτό και οι όροι *cogito* (*σκέπτομαι*) και *cogitatio* (*σκέψη*) πρέπει στη μετάφραση να διαχωρίζονται επιμελώς από τους όρους *intelligo* (*νοώ* και κατά περίπτωση *εννοώ* ή *κατανοώ*), *intellectus* (*νους*) και *intellectio* (*νόηση*). Έπειτα, το επίθετο *distinctus* και το επίρρημα *distincte*, κατά τη γνώμη μου, πρέπει να αποδίδονται αντιστοίχως ως *διακριτός* και *διακριτά* για να φαίνεται η συγγένειά τους με το *distinctio* (*διάκριση*) και το *distinguo* (*διακρίνω*) [7]. Επίσης, η απόδοση του *sagacitas* ως «ιχνευτική διάνοια» μου φαίνεται εξεζητημένη, παρόλο που δεν είναι αβάσιμη. Πρωταρχικά, πράγματι, αυτό το ουσιαστικό δηλώνει την οξύτητα των αισθήσεων και ειδικά της όσφρησης. Το αντίστοιχο επίθετο, *sagax*, σημαίνει τον έχοντα οξεία όσφρηση και αντιστοιχεί στην ελληνική λέξη *ιχνευτικός* [8]. *Ιχνευτικό* χαρακτηρίζεται ένα σκυλί που, έχοντας καλή όσφρηση, είναι ικανό στην ανίχνευση θηραμάτων και, κατ' αναλογία, *ιχνευτική διάνοια* μπορεί να ονομαστεί εκείνη που είναι ικανή στην ανίχνευση της αλήθειας. Νομίζω, όμως, ότι δεν είναι αναγκαίο ή δόκιμο να μεθερμηνεύσουμε τον όρο *sagacitas* με τόσο στενό τρόπο, αλλά πρέπει να τον εννοήσουμε με το δευτερογενές νόημά του που αφορά στην οξύτητα του νου. Με αυτή την έννοια τον χρησιμοποιεί ο Ντεκάρτ. Επομένως, η απόδοσή του ως *οξύνοια* ή *αγχίνοια* θα έπρεπε να προτιμηθεί ως πιο ακριβής και συγχρόνως πιο εύληπτη. Πιστεύω, τέλος, ότι έχουμε αρκετούς λόγους να αποδώσουμε το *ingenium* ως *ευφυΐα* και αρκετούς λόγους επίσης να μην το αποδώσουμε ως *γνωστική δύναμη*. Στη συνέχεια, θα εστιάσω σε αυτό το τελευταίο ζήτημα, λόγω της καίριας σημασίας του για το συγκεκριμένο φιλοσοφικό έργο.

Ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή. Ποια είναι η σημασία της λέξης *ingenium* τον 17ο αιώνα; Υπάρχει κάποιος αντίστοιχος όρος στην ελληνική γλώσσα; Γιατί ο Γάλλος φιλόσοφος θέτει στο επίκεντρο της προβληματικής του το *ingenium* και όχι το *mens* (*πνεύμα*), τον *intellectus* (*νους*) ή τη *vis cognoscens* (*γνωστική δύναμη*); Για να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα, ενδείκνυται να συμβουλευτούμε κατ' αρχάς τα δύο μεγάλα φιλοσοφικά λεξικά που εκδόθηκαν την εποχή του Ντεκάρτ: του Γκοκλένιους [9] και του Μικραΐλιους [10]. Ο πρώτος, στο σχετικό λήμμα, αναφέρει ότι το *ingenium*, θεωρημένο γενικά, δηλώνει την ενδιάθετη ισχύ και φύση κάθε πράγματος, ενώ ειδικά δηλώνει κυριολεκτικά «την ισχύ να ανακαλύπτουμε και να επινοούμε με επιτυχία και ευκολία» και ακόμα πιο κυριολεκτικά «μια φυσική δεξιότητα ή ικανότητα με την οποία μαθαίνουμε και μέσω της οποίας σκεπτόμαστε ή ανακαλύπτουμε κάτι εμείς οι ίδιοι». Το

γένος στο οποίο ανήκει το *ingenium*, εξηγεί ο γερμανός φιλόσοφος, είναι η *ευφυΐα*, με τη διαφορά ότι το νόημα του ελληνικού όρου είναι ευρύτερο διότι δηλώνει μια φυσική αγαθότητα του πνεύματος ή του σώματος. Μέρη του *ingenium* είναι η *ευμάθεια* και η *αγχίνοια*. Ο Μικραΐλιους πάλι δεν εκφράζει επιφυλάξεις για την αντιστοιχία του *ingenium* με τον όρο *ευφυΐα*. Κατ' αυτόν, το *ingenium* δηλώνει μια «εγγενή δύναμη συμπλέκουσα στο πνεύμα τις ιδιαίτερες ικανότητες του ανθρώπου» (*ingenium, ευφυΐα, est vis ingenta, facultates homini proprias in animo complectens*) και περιλαμβάνει την *ευμάθεια*, την *αγχίνοια*, την *κριτική δύναμη*, τη *μνήμη* και τη *σύνεση*.

Αυτό που μαθαίνουμε εν πρώτοις είναι ότι ο εγγύτερος ελληνικός όρος για το *ingenium* είναι η *ευφυΐα*. Η αντιστοιχία δεν είναι τέλεια επειδή, όπως επισημαίνει ο Γκοκλένιους, η *ευφυΐα* δηλώνει μια *καλή* ή *αναπτυγμένη* φυσική δεξιότητα. Ωστόσο και στο *ingenium* δίνεται συνήθως θετικό νόημα, στο μέτρο που δηλώνει την ικανότητα να ανακαλύπτουμε και να επινοούμε με επιτυχία και ευκολία και εμπεριέχει έννοιες με καθαρά θετικό σημασιόμενο, όπως η *ευμάθεια* και η *αγχίνοια*. Νομίζω λοιπόν ότι από τη στιγμή που: α) οι σύγχρονοι του Ντεκάρτ μαρτυρούν την αντιστοιχία ανάμεσα στο *ingenium* και την *ευφυΐα*, β) ο όρος αυτός εξακολουθεί να χρησιμοποιείται στη σύγχρονη ελληνική γλώσσα, και γ) το σημερινό νόημά του δεν απέχει πολύ από το νόημα που είχε το *ingenium* την εποχή του Ντεκάρτ, έχουμε επαρκείς λόγους να αποδώσουμε το *ingenium* ως *ευφυΐα*. Ωστόσο, αν θέλουμε ακόμα πιο ακριβές αντίστοιχο, θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο *ιδιοφυΐα* που, τουλάχιστον από μορφολογική άποψη, δηλώνει μια *ιδιαίτερη* φυσική σύσταση και όχι απαραίτητα μια *καλή* φυσική σύσταση, όπως η *ευφυΐα*. Στην καθομιλουμένη χρησιμοποιούμε την *ιδιοφυΐα* σαν τέλειο συνώνυμο της *ευφυΐας*, αλλά στη φιλοσοφία θα μπορούσαμε, νομίζω, να εισηγηθούμε την εν λόγω διαφοροποίηση.

Τώρα, το *ingenium* δηλώνει μια επιμέρους γνωστική ικανότητα ή τη γνωστική ικανότητα εν γένει; Ούτε το ένα, ούτε το άλλο. Δηλώνει μια συμπλοκή, έναν συγκερασμό, ένα ιδιαίτερο μείγμα των επιμέρους ικανοτήτων. Αυτό εκφράζεται καθαρά από τον Άλστεντ στη μνημειώδη *Εγκυκλοπαίδεια πασών των επιστημών* [11], όπου διευκρινίζεται ότι ο όρος *ingenium* με το ευρύτερο νόημα δηλώνει «μια εγγενή ή έμφυτη ισχύ» και με το λιγότερο ευρύ νόημα «μια εσωτερική ισχύ του πνεύματος η οποία συμπλέκει όλες τις ιδιαίτερες ικανότητες του ανθρώπου». Έτσι δεν πρόκειται για μια απλή ή πρωταρχική ψυχική δύναμη αλλά για μια ιδιαίτερη συναρμογή τέτοιων δυνάμεων. «Η *ευφυΐα* [*ingenium*] του ανθρώπου δεν είναι μια απλή ικανότητα του πνεύματος αλλά σύμπληξη [*aggregatio*] πολλών ικανοτήτων· και επειδή γίνεται με πολλούς τρόπους, όπως γίνονται ποικίλες συνδέσεις των ικανοτήτων, συμβαίνει να υπάρχουν και ποικίλες διαφορές *ευφυϊών* ανάλογα με το πώς η τάδε ικανότητα συνδέεται με τη δείνα ή αποσυνδέεται από αυτήν· παρόλο που και από άλλες αιτίες πηγάζουν ποικίλες διαφορές *ευφυϊών*». Έτσι μπορούμε να μιλήσουμε για *ingenia* μεγάλα, μικρά, μέτρια, ευτυχή, δυστυχή, ικανά, ανίκανα, ευκίνητα, δυσκίνητα, οξυμμένα, αμβλυμμένα κ.λπ., καθώς και για πολλούς τύπους *ευφυΐας*: φιλοσοφική *ευφυΐα*, ποιητική *ευφυΐα*, μηχανολογική *ευφυΐα* κ.λπ. – γι' αυτό άλλωστε ο όρος χρησιμοποιείται συχνά στον πληθυντικό αριθμό (*inge-*

nia). Ως απλές ή πρωταρχικές ικανότητες, ο Άλστεντ αναφέρει τις εξωτερικές αισθήσεις, την εσωτερική αίσθηση, τη φαντασία και τη μνήμη. Το *ingenium* λοιπόν δηλώνει έναν ιδιαίτερο συγκερασμό αυτών των απλών ή πρωταρχικών ικανοτήτων. Ποιο είναι όμως το κύριο γνώρισμα αυτού του συγκερασμού; Ότι παραχωρείται δεσπόζων ρόλος στη φαντασία. Όπως παρατηρεί ο Πιέρ Σανέ [12], η φανταστική ικανότητα «είναι κυριολεκτικά αυτό που πολλοί ονομάζουν Πνεύμα [*Esprit*], οι Λατίνοι την ονομάζουν *Ingenium*, από όπου οι Πατέρες μας έφτιαξαν τη λέξη *engin*, την οποία αλλάξαμε με τη λέξη *génie*· ώστε το να μην έχεις καθόλου ευφυΐα [*génie*] είναι για μας να μην έχεις καθόλου Φαντασία· και το να έχεις μεγάλη ευφυΐα είναι να έχεις πολλή Φαντασία». Συμπερασματικά, το *ingenium* δηλώνει μια ιδιαίτερη σύμπλεξη, υπό την αιγίδα της φαντασίας, των απλούστερων ή επιμέρους γνωστικών ικανοτήτων.

Ο Ντεκάρτ ασπάζεται αυτή την έννοια, όπως φαίνεται από τον τρόπο με τον οποίο ορίζει το *ingenium* στον 12ο Κανόνα (σ. 116). Γιατί όμως ενδιαφέρεται τόσο για τη συγκεκριμένη όψη του πνεύματος; Γιατί εστιάζει την προσοχή του σε μια πτυχή της γνωστικής ικανότητας όπου η φαντασία έχει εξέχοντα ρόλο; Επειδή η φαντασία είναι «το τμήμα του πνεύματος που βοηθά περισσότερο στα μαθηματικά» [13]. Στους Κανόνες ο Ντεκάρτ δεν πραγματεύεται το πνεύμα γενικά ή τη γνωστική δύναμη στο σύνολό της – σε μια τέτοια περίπτωση θα ανέλυε επίσης τόσο την αισθητηριακή γνώση όσο και τον καθαρό νου. Το ενδιαφέρον του συγκεντρώνεται στο ενδιάμεσο πεδίο, εκείνο που εκτείνεται ανάμεσα στις αισθήσεις και τον νου, στην ύλη και το πνεύμα, σε εκείνον τον ενδιάμεσο χώρο όπου τοποθετείται η αφηρημένη ποσότητα που συνιστά το αντικείμενο των μαθηματικών. Τούτο δεν σημαίνει ότι οι βλέψεις του εξαντλούνται σε αυτό. Αντιθέτως, πιστεύει ότι αναλύοντας και βελτιώνοντας το *ingenium* θα αναμορφώσει τη γνωστική ικανότητα στο σύνολό της, ότι αποκαλύπτοντας και καλλιεργώντας τη μέθοδο των μαθηματικών θα χαρίσει στο ανθρώπινο πνεύμα μια καθολικά ισχύουσα μέθοδο, ότι ανατέμνοντας τον πιο φερέγγυο κλάδο της επιστήμης θα ανοίξει τον δρόμο για την κατάκτηση της βεβαιότητας σε όλους τους υπόλοιπους κλάδους. Έτσι διευρύνει και εμπλουτίζει την προβληματική του πραγματευόμενος ένα ευρύτερο φάσμα αλληλεπικαλυπτόμενων ζητημάτων. Αυτή η διεύρυνση, όμως, δεν πρέπει να συσκοτίζει το γεγονός ότι ο πυρήνας του ενδιαφέροντός του παραμένει μαθηματικής υφής, πράγμα που φαίνεται και από τη δήλωσή του στον 14ο Κανόνα (σ. 161) ότι από το συγκεκριμένο σημείο και κάτω δεν θα προσεγγίσει τίποτα χωρίς την αρωγή της φαντασίας. Αν είχε ολοκληρώσει τους Κανόνες, αυτή η διάσταση θα ήταν σίγουρα πολύ πιο εμφανής.

Γιατί όμως δεν πρέπει να αποδώσουμε το *ingenium* ως γνωστική δύναμη; Διότι: α) με αυτόν τον τρόπο δεν διαφοροποιούμε το *ingenium* από τη *vis cognoscens*, β) ταυτίζουμε μια όψη της γνωστικής δύναμης με τη γνωστική δύναμη εν γένει, και γ), δίνουμε λαβή για τη γέννηση παρανοήσεων. Ο τελευταίος κίνδυνος φαίνεται ανάγλυφα στο σημείο ακριβώς όπου ο Ντεκάρτ ορίζει αυτή την έννοια. Ο Θ. Πενολίδης αποδίδει το χωρίο ως ακολούθως (σ. 117): «Σύμφωνα με αυτές τις διαφορετικές τελέσεις, η εν λόγω δύναμη ονομάζεται, ως εκ τούτου, την μία φορά καθαρός νους, μία άλλη ειδωλοποιητική δύναμη, άλλοτε πάλι μνήμη και άλλοτε αίσθηση. Κατά κυριολεξία όμως καλεί-

ται “γνωστική δύναμη”, όταν διαμορφώνει καινούργιες ιδέες στη φαντασία ή όταν εν-διατρίβει στις ήδη διαμορφωμένες». Η απόδοση αυτή, εκτός του ότι συσκοτίζει το νόημα –επειδή η *vis cognoscens* συγχέεται με το *ingenium*– δημιουργεί την εντύπωση ότι η γνωστική δύναμη εν γένει λαμβάνει το κυριολεκτικό ή βαθύτερο νόημά της όταν σχετίζεται με τη φαντασία. Ο Ντεκάρτ όμως θα αποδοκίμαζε μια τέτοια απόφανση διότι, κατ’ αυτόν, η γνώση και η αλήθεια εξαρτώνται κατά πρώτο και κύριο λόγο από τον νου και όχι από τη φαντασία. Η γνωστική δύναμη είναι «αμιγώς πνευματική» (σ. 115), πράγμα που σημαίνει ότι δεν θα μπορούσε να εδρεύει πρωταρχικά ή κυριολεκτικά σε μια ικανότητα με σωματικά ερείσματα, όπως η φαντασία. Αν κάποιος προσπαθούσε να εξάρει τον ρόλο της φαντασίας στη γνωστική διαδικασία, εις βάρος του (καθαρού) νου, αυτός ήταν ο αντίπαλος του Ντεκάρτ, ο Γκασσαντί.

Οι *Κανόνες* κατέχουν σημαντική θέση στο καρτεσιανό έργο επειδή αποσαφηνίζουν τη μεθοδολογία του Γάλλου φιλοσόφου, φωτίζουν τις οδούς μέσω των οποίων κατέληξε σε αυτήν και προοικονομούν πολλές από τις κεντρικές φιλοσοφικές του ιδέες. Ο ίδιος διατεινόταν ότι αν προόδευσε περισσότερο από άλλους στοχαστές, δεν το όφειλε σε ξεχωριστή εξυπνάδα ή σε σπάνιες αρετές, αλλά πρώτα και κύρια στη μέθοδό του [14]. Έτσι οι *Κανόνες* συνιστούν απαραίτητη πηγή για όποιον επιθυμεί να καταλάβει αυτήν τη μέθοδο, να κατανοήσει σε βάθος τα παραγγέλματα του *Λόγου περί της μεθόδου* και να αποκρυπτογραφήσει το μεθοδολογικό υπόβαθρο της καρτεσιανής φιλοσοφίας.

Σημειώσεις:

- [1] Βλ. *Disquisitio metaphysica*, IV, Αμφιβολία 4, Ένσταση 2.
- [2] Βλ. Επιστολή προς τον Μερσέν, Μάρτιος 1636 (AT, I, 339· η συντομογραφία AT παραπέμπει στην κλασική έκδοση των Απάντων του Ντεκάρτ από τους Charles Adam και Paul Tannery, τόμοι I-XI, Παρίσι 1897-1913. Επανεκδοση από το Centre National de la Recherche Scientifique, Vrin, Παρίσι 1964-1974).
- [3] Βλ. Επιστολή προς άγνωστο παραλήπτη, Μάιος 1637 (AT, I, 370).
- [4] Βλ. Επιστολή προς τον πατέρα Βατιέ, 22 Φεβρουαρίου 1638 (AT, I, 559).
- [5] *Epistola ad celeberrimum virum Gisbertum Voetium*, Μέρος 4 (AT, VIII-2, 50).
- [6] Βλ. *Κανόνες για την καθοδήγηση του πνεύματος* (μετάφραση-σχόλια: Γ. Δαρ-διώτης· εισαγωγή: Ν. Αυγελής), Θεσσαλονίκη: Εγνατία 1974.
- [7] Ο Θ. Πενολίδης αποδίδει το *cogito* ως *διαλογίζομαι* ή *διαστοχάζομαι*, το *cogitatio* ως *νόηση*, *νοητικό ενέργημα*, *διανόημα* ή *σκέψη*, το *intelligo* ως *γιγνώσκω*, *γνωρίζω*, *νοώ* ή *κατανοώ*, το *intellectus* ως *νους* ή *διάνοια* και το *distinctus* ως *σαφής*. Η ίδια μεταφραστική χαλαρότητα παρατηρείται σε αρκετές άλλες περιπτώσεις. Για παράδειγμα, το *mens* αποδίδεται ως *πνεύμα*, *νους*, *νόηση*, *φρόνηση* ή *λόγος*, το *ingenium* ως *γνωστική δύναμη*, *πνεύμα*, *έφεση*, *ταλέντο*, *πνευματική κατάσταση* ή *φυσικό χάρισμα*, το *ingeniosus* ως *ευφυής*, *επινοητικό μυαλό* ή *οξυδερκής άνθρωπος*, το *certus* ως *βέβαιος* ή *αξιόπιστος*, το *percipio* ως *αντιλαμβάνομαι* ή *συλλαμβάνω*, το *concupio* ως *σκέπτομαι*, *συλλαμβάνω* ή *αναπαριστώ*.
- [8] Βλ. Stephanus, *Thesaurus linguae graecae*, λήμμα «ιχνευτικός».
- [9] Rodolphus Goclenius, *Lexicon philosophicum, quo tanquam clave philosophiae*

fores aperiuntur, Φρανκφούρτη 1613.

[10] Johannes Micrælius, *Lexicon philosophicum terminorum philosophis usitatorum*, Stetin 1653.

[11] Henricus Alstedius, *Encyclopædia scientiarum omnium*, Lugdunum 1649, τ. I, σ. 87.

[12] Pierre Chanut, *Traité de l'esprit de l'homme et de ses fonctions*, Παρίσι 1649, Βιβλίο I, κεφ. 5, σ. 28-9.

[13] Επιστολή προς τον Μερσέν, 13 Νοεμβρίου 1639 (ΑΤ, II, 622). Πρβ. Επιστολή προς την Ελισάβετ, 28 Ιουνίου 1643 (ΑΤ, III, 692).

[14] Βλ. *Λόγος περί της μεθόδου*, Μέρος 1 (ΑΤ, VI, 2-3).

Δημοσιεύθηκε: 30.9.2011

Τρόπος παραπομπής στη βιβλιοκρισία:

Βανταράκης, Β.: (Βιβλιοκρισία του:) René Descartes: *Κανόνες για τον κατευθυσμό της γνωστικής δύναμης*. Πρόλογος – εισαγωγή – μετάφραση: Θ. Πενολίδης (Αθήνα: Κράτερος 2011). *Κριτικά* 2011-09, <<http://www.philosophica.gr/critica/2011-09.html>>.